

บทบรรณาธิการ

“อยู่นอกสายตาของเธอตั้งไกล ฉะนั้นก็ทำได้แค่มองจากตรงนี้”

การเดินทางของสื่อสารศึกษา (communication studies) ผ่านร้อนผ่านหนาวมาเป็นเวลายาวนานในโลกวิชาการแล้ว จากยุคแรกๆ ที่การสื่อสารถูกมองว่าเป็นเครื่องมือเพื่อการพัฒนาประเทศและสังคมไปสู่ความทันสมัย จนมาถึงยุคใหม่ของการตั้งคำถามกับการสื่อสารในฐานะพื้นที่ที่ปะทะต่อรองเชิงอำนาจ และตามกระบวนทัศน์ใหม่ของการศึกษานี้เอง ประเด็นที่เคย “อยู่นอกสายตา” หรือเป็นเสียงแห่ง “ความเป็นอื่น” (otherness) ก็ได้ถูกหยิบยกมาพินิจพิเคราะห์กันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน

วารสารวิชาการ *วารสารศาสตร์* ฉบับ “อยู่นอกสายตาของเธอตั้งไกล ฉะนั้นก็ทำได้แค่มองจากตรงนี้” เป็นความพยายามของผู้พิมพ์หลายคนหลากหลายความสนใจที่จะเลือกสรรประเด็นที่เคย “เป็นอื่น” ให้กลายเป็นประเด็นที่ “เป็นคำถาม” ในแวดวงสื่อสารศึกษา และเชิญชวนผู้อ่านมาร่วมถกเถียงเสวนากันในงานตีพิมพ์เล่มนี้

เริ่มต้นบทความเรื่องแรก หากย้อนกลับไปเกินกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา เมื่อ Wilbur Schramm ปักหมุดของสื่อสารศึกษาด้วยทัศนะว่า สื่อมวลชนเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาจิตสำนึกทางการเมืองของคนในชาติ ผลของหมุดหมายที่ปักไว้ก็คือองค์ความรู้ด้านการสื่อสารทางการเมือง (political communication) นับจากนั้น ได้ถูกครอบงำด้วยโจทย์การวิจัยว่าด้วยสื่อมวลชนและการเมืองระดับชาติมาอย่างยาวนาน แต่ทว่า รุจน์ โกมลบุตร และคณะ ได้เลือกศึกษาแง่มุมใหม่ที่เคย “อยู่นอกสายตา” อย่างความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองกับสื่อระดับท้องถิ่นอย่างหนังสือพิมพ์จังหวัดลำปาง โดยเผยให้เห็นว่า การส่งเสริมการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นสัมพันธ์แนบแน่นกับบทบาทหน้าที่ของสื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งที่จะนำเสนอและตรวจสอบการใช้อำนาจของนักการเมืองท้องถิ่นแทนประชาชน

ลำดับถัดมา เพราะ “เกิดแก่เจ็บตาย” เป็นธรรมดาสามัญของสรรพชีวิต ปัทมา สุวรรณภักดี และแอนนา จุมพลเสถียร จึงได้เลือกศึกษาวิจัยคนกลุ่มที่เคยถูกรับรู้ว่าเป็น “เป็นอื่น” ในการรับชมสื่อภาพยนตร์ นั่นคือกลุ่มคนสูงอายุ และเพราะความบันเทิงแห่งโลกเซลลูลอยด์ตกอยู่ใต้อาณัติของวาทกรรมและวิธีคิดแบบคนรุ่นใหม่ มาหลายทศวรรษ ผู้เขียนทั้งคู่จึงชี้ชวนตั้งคำถามว่า ผู้ชมที่สู่วัยทั้งหลายจะเปิดรับและคาดหวังต่อสื่อภาพยนตร์กันอย่างไร ตามด้วยบทความของ กำจร หลุยยะพงศ์

ที่เลือกศึกษาสื่อภาพยนตร์เช่นกัน โดยตั้งคำถามว่า แม้ความตายจะเป็นสัจธรรมของชีวิตมนุษย์ แต่ทุกวันนี้คนเรามักจะมองความตายด้วยทัศนคติด้านลบ เป็นความน่ากลัว และเป็นสิ่งที่ควรปกปิดไว้ จนกลายเป็น “เป็นอื่น” จากสายตาของปัจเจกบุคคล แต่ก็เป็นที่ที่ของภาพยนตร์นั่นเองที่เปิดเผยและฉายภาพความตายที่ถูกซ่อนเร้นไว้ได้อย่างย่นแย่งว่า ด้านหนึ่งก็คือความลึกลับน่ากลัว แต่อีกด้านหนึ่งก็เป็นเรื่องราวธรรมดาของโลก และมนุษย์ก็สามารถยืนหยัดกับความตายได้อย่างงดงาม

อีกมุมมองที่เคย “อยู่นอกสายตา” ของสื่อการศึกษา แต่นักวิชาการสองคนได้เลือกสรรมาถกเถียงอภิปรายอยู่ในวารสารวิชาการฉบับนี้ก็คือ ประเด็นสื่อกับคนพิการ ศิริมิตร ประพันธ์ธุรกิจ ได้ตั้งคำถามชวนคิดต่อการจัดให้บริการล่ามภาษามือ คำบรรยายแทนเสียง และเสียงบรรยายภาพในกิจการโทรทัศน์ ที่แม้จะเกิดขึ้นตามข้อบังคับของกฎหมาย แต่หากการกำหนดประเภทรายการและสัดส่วนไม่มีการบริหารจัดการไว้อย่างเหมาะสมเจาะจงเหมาะสมแล้ว ก็อาจไม่ครอบคลุมต่อสิทธิแห่งผู้พิการที่จะเข้าถึงสารประโยชน์และสาระบันเทิงทางโทรทัศน์ได้จริงๆ เช่นเดียวกับ ไววุฒิ วุฒิอรรถสาร ซึ่งเลือกโฟกัสมาเฉพาะกรณีของคำบรรยายแทนเสียง (closed captions) สำหรับผู้พิการทางการได้ยิน ที่แม้จะประสบปัญหาเกี่ยวกับสัมผัสทางสายตาก็ตาม แต่คนหูหนวกก็มีความต้องการและปรารถนาจะรับชมรายการโทรทัศน์ อันสนองต่อการขับเคลื่อนสิทธิและความทัดเทียมในการเข้าถึงสื่อของคนพิการ เฉกเช่นคนทั่วไปกลุ่มอื่นๆ

ปิดท้ายของเล่มวารสาร แม้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มสื่อศึกษาแนวสตรีนิยม (feminist media studies) จะผลักดันให้เรื่องผู้หญิงที่เคยอยู่ “นอกสายตา” มาปรากฏอยู่ “ในสายตา” ของโลกวิชาการอย่างจริงจังตั้งแต่กลางศตวรรษที่แล้ว แต่วัตถุที่ศึกษาก็ยังมีแนวโน้มจะกระจุกตัวอยู่ในบริบทของสื่อสารมวลชนกระแสหลักต่างๆ ดังนั้น ผู้เขียนบทความอีกสองเรื่องจึงขยายขอบเขตการศึกษาไปที่พื้นที่สาธารณะใหม่ๆ ที่ต่างออกไปจากขนบการวิจัยแบบเดิม

ในงานเรื่องแรก ทิพย์พฐ์ กฤษสุนทร ได้เลือกสื่อที่อาจจะ “นอกสายตา” มากๆ ในแวดวงวิชาการสื่อ แต่กลับมีพลังขับเคลื่อนสิทธิและอำนาจของผู้หญิงอย่างเข้มข้นในโลกจริง นั่นคือกรณีของสื่อพิธีกรรม โดยผู้เขียนได้สาริตให้เห็นว่า เพราะลัทธิเป็นสังคมที่มีการสืบสายตระกูลทางฝ่ายแม่ ดังนั้น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของบรรดาสื่อพิธีกรรมลัทธิจึงมีสถานะเป็นเวทีประลองเพื่อแข่งขัน ต่อรอง และช่วงชิงชัย

ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ ในขณะเดียวกัน ในกรณีสนามรบของผู้หญิงผ่านสื่อใหม่ทีในปัจจุบันถือว่ามาแรงแซงโค้งเข้าสู่ “สายตา” ของนักวิจัยสื่อสารศึกษา อรรรรณ ศิริสวัสดิ์ อภิขยกุล และคณะ ก็ได้เลือกใช้วิทยุวิทยุแบบชาติพันธุ์วรรณนา เข้าไปศึกษาสาวไทยในพื้นที่สื่อสารอันวาทกรรมของโปรแกรมออนไลน์ที่ชื่อ แคมฟร็อก (camfrog) และพบว่า พื้นที่ของสื่อใหม่ดังกล่าวเป็นช่องทางสำคัญที่สาวเว็บแคมใช้ก่อร่างสร้างอัตลักษณ์ และธำรงรักษามิตรภาพระหว่างกลุ่มเพื่อนผู้หญิงไว้ด้วยกัน

เพราะสื่อสารศึกษาเป็นสนามทางวิชาการที่ผลิตและสั่งสมองค์ความรู้ด้านการสื่อสารมานับเป็นหลายทศวรรษ ซึ่งไม่เพียงแต่ศาสตร์แขนงนี้จะมีการค้นคว้าวิจัยความรู้ใหม่ๆ กันอย่างต่อเนื่องเป็นล่ำเป็นสันเท่านั้น แต่ทว่า ทุกวันนี้แง่มุมใหม่ๆ ที่เคย “อยู่นอกสายตาของเธอตั้งไกล” และนักวิชาการ “ก็ทำได้แค่มองจากตรงนี้” ก็เริ่มกลายมาเป็นข้อคำถามที่นักวารสารศาสตร์และสื่อสารศึกษาเล็งเห็นว่า อันที่จริงแล้วบรรดาประเด็นที่เคยถูกมองว่า “เป็นอื่น” ก็อาจเป็นประเด็นที่มีคุณค่า และสามารถ “อยู่ไม่ไกลไม่ไกลจากสายตา” ของนักวิจัยที่จะมุ่งแสวงหาความรู้มาต่อยอดให้กับสาขาวิชาแขนงนี้เลย

สมสุข หินวิมาน

บรรณาธิการ